

GENCİNE

Klâsik Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

Cilt: 2 Sayı: 3 Temmuz 2022 & Volume: 2 Issue 3 July 2021
www.gencinedergisi.net

OSMANLI KLASİK DÖNEMİN MİZAH MEŞHURLARI HUMOR RENOWNED OF THE OTTOMAN CLASSICAL ERA

Selenay BOSTAN*

ÖZ

Mizah toplumun aynası, mizahçı ise toplumu gözetleyen bir mekanizma olarak düşünülmelidir. Zira mizahçı, eleştiri gözlüğünü takarak toplumun her yönünü keskin ve esprili bir dil ile yansıtmaktadır. Bu çalışmada mizah bu perspektifle incelenmiş ve devirlerinde çok meşhur olmuş mizahî şahsiyetlerin hayat hikayeleri irdelenmiştir. Elde edilebilen bilgiler ışığında devrin sosyal koşullarına, kültürüne ve eğlence hayatına ilişkin bilgi ve yorum yapabilmek amaçlanmıştır. Bu bağlamda elde edilen bilgiler üzerine bir derleme çalışması yapılmıştır. Değerli Hilmi Yücebaş'ın söylediği gibi bu çalışmanın "halk arasında hazırcevap; aydınlar arasında nüktedan vasfını alan -unutulmaya yüz tutmuş- hoş sohbet insanlarla mizah şairlerimizi bir araya getirmesinden başka hiçbir iddiası yoktur." ¹

Anahtar Kelimeler: Mizah, mizah meşhurları, Osmanlı dönemi, eski Türk edebiyatı

ABSTRACT

Humor should be considered as a mirror of society, and humorist as a mechanism that watches over society. Because the humorist puts on the glasses of criticism and reflects every aspect of the society with a sharp and witty language. In this study, humor was examined from this perspective and the life stories of humorous figures who became very famous in their time were investigated. In the light of the information that can be obtained, it is aimed to provide

* Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD yüksek lisans öğrencisi, selenaybostan@hotmail.com

¹ (Yücebaş, 2004: 11)

information and comments on the social conditions, culture and entertainment life of the period. In this context, a compilation study was made on the information obtained. As the esteemed Hilmi Yücebaş said, this study has no claim other than that it brings together our humorous poets with pleasant conversationalists who are considered "witty" among the public and "witty" among the intellectuals.

Keywords: Humor, notables of humor, Ottoman period, old Turkish literature

Giriş

Gülme eylemi, insanoğlunun mizacında var olan ve onu bu haliyle diğer canlılardan ayıran bir olgudur. Dünyaya geldiği andan itibaren gülme ihtiyacı hisseden insan, kimi zaman ruhunu rahatlatmak kimi zaman sosyalleşmek kimi zaman ise içinde bulunduğu durumu, toplumu ve kişiyi yermek ve tepkisini ortaya koymak için kullanır. Bu gülme ihtiyacı da zamanla mizah sanatını doğurmuştur.

Bugüne kadar mizahın birçok tanımı yapılmış, farklı sözlüklerde mizah için farklı tanımlamalarda bulunulmuştur. "Mizah, herkesin anlayış ve zekâ kudretine göre değişen lâstikli ve kaypak bir mevzudur." der Hilmi Yücebaş ve ekler "Hiciv, şathiyyat, zevkiyyat, muteyâbat, mudhike, fıkra, nükte, lâtife, espri gibi çeşitli manalar taşıyan mizahı, merhum Ahmet Rasim 'hadiselerin kabak duruşu' ve Hüseyin Rahmi de 'hadiselerin, şahısların kılıflarını çıkarmak sanatı' olarak tarif etmişlerdir."

Mizah yaratma kabiliyeti kuşkusuz zekânneseridir, ya da mizah zeki insan eğlencesidir. Yaratıcı bir zekanın ortaya koyduğu mizah duygusu insanın dünyaya bakışını genişletmekte, kişiliklerini ilginç ve çok yönlü bir biçimde yansıtmaktadır. Yaşadığı toplumu çok iyi analiz edebilen mizahçının gözü daima eleştirel bakış açısıyla toplumu gözlemleyip pürüzleri, aksaklıkları, ölçsüz hareketleri farkederek esprili, nükteli fakat açık bir dil ile okuyucuya gösterecektir. Nitekim tarih boyunca da böyle gerçekleşmiştir. Örneğin Karagöz biraz doğaçlama biraz açık sözlülük ve bolca mizah ile her ağzına geleni söyleyebilir, her eleştiriye çekinmeden dillendirebilir, hatta padişahı bile arkadaşısı gibi azarlayabilirdi. Karagöz bu cesaretini elbette yaratıcı zekasına ve mizah yeteneğine borçluydu. Bu durum tekbir örnekle açıklanamasa da her devrin ve her toplumun kendine has bir karaktere dolayısıyla da kendine has bir mizah algısına sahip olduğu söylenebilir. İçki yasaklarının çok katı olduğu IV. Murat devrinde Bekrî Mustafa içki düşkünlüğü ile güldürmüş ve dönemini eleştirebilmiştir fakat benzerşöhretler içkinin serbest olduğu dönemde ne kadar ortaya çıkabilmiştir? Mizahçı içinde bulunduğu sosyal koşulların hazırladığı imkanlar ölçüsünde söylem geliştirebilmiş, dönemsel ve kalıcı şöhretini de ait olduğu zümre ve dönemin sosyal koşulları kolaylaştırmıştır. Kalıcı şöhrete ulaşabilen mizahçının devirler boyu şöhreti hiç sönmemiş, hafızalardan hiç silinmemiştir. Mizahın mizahı da bu olsa gerektir!

Osmanlı toplumunda mizah kendini belki de içinde bulunduğu ikiliklerin, çatışmaların, uyumsuzlukların da etkisiyle hiciv ve taşlama yoluyla göstermiştir. Sadece Osmanlı dönemiyle sınırlanamayacak bu husus komik tiplerin öncüsü sayılabilecek Nasreddin Hoca için de geçerlidir. Hoca'nın fıkralarının bir kısmında bu ikilikler hissedilir, elbette bu çok yönlü olan Hoca'nın bahsedilen tek bir yönüdür.

Klasik dönemde boy gösteren mizahî şahsiyetler, hem Osmanlı toplum yapısının eğlence anlayışını ortaya çıkaracak hem de devrin mizah anlayışları hakkında fikir sahibi olmanın yolunu açacaktır. Şüphesiz her topluluğun mizah anlayışının farklılaşmasına etki eden belirli faktörler vardır. Osmanlı toplumunda bu farklılaşmanın temel nedeninin ikilikler üzerine oluşan çatışmalar olduğu varsayılırsa halkın biraz da baş kaldırı olarak mizahı kullandığının farkına varılabilir.

Bektaşî fıkraları, Bekrî Mustafa ve İncili Çavuş fıkraları, Karagöz ve Ortaoyunu, Meddahlık ve Saray Çevresi eğlence tipleri olarak sıralanabilecek mizahın başlıca öğeleri Osmanlı toplumunda mizahın kimlerin elinde olduğunun da bir göstergesidir.

Klasik Dönemin Mizah Meşhurları üzerine yapılan bu çalışma dönemin nasıl eğlendiğini ortaya çıkarabilmek, mizah anlayışlarını anlamak ve dönemin mizahının kimlerin elinde olduğunu tespit etmek amacıyla yapılan bir derleme çalışmasıdır. Çalışmada konu edilen, mizah meşhurları üzerine yapılmış çalışmalar bulunsa da bunların bir arada bulunmaması bu çalışmanın yapılmasına da vesile olmuştur. Mizah üzerine yapılan çalışmaların başında şüphesiz Tunca Kortantamer'in *Temmuzda Kar Satmakeseri* gelmektedir, bu eser mizah meşhurlarının bir kısmını içine almakla beraber bu çalışma için değerli bir kaynak oluşturmuştur. Bunun yanında Reşat Ekrem Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi*, Refik Ahmet Sevensil'in *İstanbul Nasıl Eğleniyordu* adlı eseri, Hilmi Yücebaş'ın *Türk Mizahçıları Nüktedanlar ve Şairler* adlı eseri, Özdemir Nutku'nun *Meddahlık ve Meddah Hikayeleri* ve Evliya Çelebi'nin *Seyhatname'si* mizah meşhurlarını içine alan önemli eserlerdir. Çalışmanın amacı ise çeşitli kaynaklarda bahsedilen meşhurları aynı çatı altında toplama arzusudur.

Çalışmada mizah meşhurları kategorilere ayrılarak incelenmiş olup, ulaşılabilen bütün bilgilere yer verilmeye çalışılmıştır.

Nasreddin Hoca

Mizah, nükte, fıkra, eğlence, şamata gibi güldürüyle ilgili ne söylersek söyleyelim akla ilk gelen isim muhakkak Nasreddin Hoca olur. Belli bir adı sanı var mıdır, kimliği belli midir, kimdir, kimin nesidir gibi yıllardır süren tartışmalardan ortaya çıkan tek sonuç vardır ki o da Nasreddin Hoca'nın bir kültürün, bir halkın simgesi konumunda olduğudur. Çünkü Hoca'nın fıkralarına Türk halkının kültürü, geleneği, göreneği yansımış ve toplumun aksak tarafları hoş şekilde eleştirilmiştir. Günümüzde dahi "nerede güzel bir fıkra varsa Hoca'ya mal etmek, itiyat haline gelmiştir." (Yücebaş, 2004: 114) Dolayısıyla da Hoca ondan sonrakiler için öncülük ederek müthiş bir örnek teşkil etmiştir.

Pertev Naili Boratav'a göre tarihi kaynaklarda ilk kez Nasreddin Hoca'nın ismine 1480 yılında Ebu'I-Hayr-i Rûmî'nin Sarı Saltuk menkabelerini anlatan, yayınlanmamış "Saltukname"sinde rastlanmaktadır. Bu eserdeki bilgiye göre "Nasreddin Hoca Akşehir'de ölmüş olan Seyyid MahmudHayrani'nin bir dervişidir. Aynı şeyhin müridi olan Sarı Saltuk, Nasreddin'e Akşehir'de rastlar. ..." (Boratav, 2007: 14)

Hoca'nın gerçek kişiliği hakkında bir çok tartışma bulunmaktadır, buradaki mevzumuz gerçek kişiliğini saptamak olmadığı için bu tartışmalara yer vermeden genel kabul gören bilgileri aktararak asıl meselemiz olan Nasreddin Hoca'nın mizahi kişiliğine geçmek daha doğru olacaktır. 1208 yılında Sivrihisar'da doğduğu,

Akşehir’de kadılık yaptığı kaynakların bir çoğunda geçmektedir. Hayatı, şahsiyeti daha doğrusu gerçekten yaşayıp yaşamadığı hakkında tam olarak bilgi sahibi olunamayan Hoca’nın Türk kültürünün önemli bir simgesi olduğu muhakkaktır.

Nasreddin Hoca hazırcevap, nüktedan, kendisiyle dahi alay edebilecek kadar da esprili kişiliğiyle fıkralarında çeşitli meslek gruplarına konu edilir. Bazen kadıdır, bazen alimdir, bazen elçidir, bazense tabiptir. Aykırı konuşmaları, kıvrak zekası, kelime oyunları, ölümle alayları, ima yeteneği, taşlama yeteneği ve abartılı sözleriyle her devirde kendine yer edinebilmiş, hafızlardan hiç silinmemiştir. Bu kadar adını zikrettiğimiz Hoca’nın bir fıkrasına yer verelim:

“Bir gün bir çiftçi çift için Tanrı’dan yağmur isteyüp el kaldurup du'a eder. Meğer kim Hoca ol arada hazır idi. Yağmur yağmaz. Bu çiftçi Hoca'ya aydur: "Bir ağzı du'alu kimsesin. Bir du'a eyle! Hak-ta'ala benüm çiftüme bir yağmur versün!" der. Hoca dahi el kaldurup du'a eder. İttifak yıldırımlar ve şimşekler olup bir 'azim yağmur yağar. Hoca da kaçup bir delüklüce kayanun kovuğuna gizlenür. İttifak, şimşekdür gelüp Hoca'nın üzerine yalabur. Hoca aydur: "Hey Allahum! Kulun yanıldı; bir söz dedi. Ya bu çıra yakup kaya kovuklarını aramak ne zahmet?" dedi” (Boratav, 2007: 162)

Nasreddin Hoca sadece halk anlatılarına, hikayelere, fıkralara konu olmakla kalmamış aynı zamanda komik bir tip olarak Klasik şiirde de kendini göstermiştir. Klasik şiirde adı “Hâce Nasruddîn” şeklinde şairlerinin divanlarında geçmektedir.

Dilün âdı anıldukça n’ola rahmet okurlarsa
Cihânı Hâce Nasruddîn kadar âsârı güldürdi

Adanalı Sürûri (ASAB g. 152/4)

Adanalı Sürûri’nin bu beytinden hareketle anlıyoruz ki Nasreddin Hoca tüm cihanı güldürebilecek dolayısıyla da tüm cihanda tanınan bilinen bir mizah şahsiyetidir. Şair burada gönlünün tıpkı Nasreddin Hoca gibi tüm cihanı güldürdüğünden bahsederek, mizahi açıdan eserlerinin yoğunluğunu dile getirmiş olmalıdır.

Kenâre-gîr olup tûfân-ı kûh-endâz-ı kesretten
Misâl-i Hâce Nasru’d-dîn yek-mevc idesin ihsâ

Tokatlı Kânî (KDİY k. 30/10)

Kâziyy-i Gîreng o kim hoş-gûy ola
Hâce Nasru’d-dîn gibi dil-cûy ola

Tuhfe-i Vehbî (TVAK 787)

Hacivat ile Karagöz

Eğlence deyince akla gelen diğer isim Hacivat ile Karagöz’dür. Günümüzde dahi hemen hemen her toplantıda, bayramlarda, şenliklerde kısacası her özel günde sahnesi kurulup oynatılan kültürümüzün simgeleşmiş isimleridir. Peki Hacivat ile Karagöz gerçekte kimdir? Ne zaman yaşamıştır?

Evliya Çelebi'ye göre Hacivat ile Karagöz Anadolu Selçuklu zamanında yaşayan, sürekli birbirleriyle atışma ve çatışmalarından dolayı bir süre sonra "hayâl-i zilla" konup oynatılan şahsiyetlerdir. Seyehatname'sinde bilgiler şöyledir:

"Hacı Ayvad -ki Bursa'lı Hacı İvaz'dır- Selçukiler zamanında Yorkça Halil ismiyle müsemma peyk-i Resûlullah idi ki yetmiş yedi sene müddet Mekke'den Bursa'ya gidüb gelirdi. Efeli-oğulları namıyla ecdadları şöhet bulmuşdu. (...) Bu Efeli-oğlu, Mekke'den Bursa'ya gelirken beyn-el-Haremeyn eşkiyâ-yi Urbân Efe-oğlu Yorkça Halil Hacı Ayvad'ı şehid idüb Bedr-i Huneyn'de defn eylediler. (...) Karagöz ise, İstanbul tekfuru "Kostantî"nin sâisi idi. Edirne kurbündeki Kırkkilise'den bir mîr-i sahib-kemal, ayyâr-i cihan Kıbtî idi. Adına "Şofyozlu Karagöz Balî Çelebi" derlerdi. Tekfur Kostantî yılda bir kere Alaeddin-i Selçukî'ye gönderdikde Hacivat ile Karagöz'ün birbirleriyle mübahase ve mücadelelerini o zamanın pehlevanları hayâl-i zilla koyub oynatırlar idi." (Çelebi, 1314: 664-665)

Evliya Çelebi'nin dışında Klasik edebiyatın içinde de Karagöz ile Hacı İvaz yansımalarıyla karşılaşırız. Örneğin Tırsî divanında bu tiplerle birer mizahi kişilik olarak karşılaşırız.

Bir sille nice urdu Karagöz Hâcî İvâz
Düşdi yüzi üzre o dem ammâ ne kapandı
Tırsî (TDKY g.210/5)

Bir söylentiye göre de Sultan Orhan devrinde Bursa'da bir cami yapımında Hacivat duvarcı, Karagöz ise demirci olarak çalışmış. İkisi arasında sürekli nükteli bir tartışma olurmuş, etrafındaki işçiler sürekli toplanıp onları izlemek istedikleri için de cami yapımı bir türlü ilerlemezmiş. Bunun üzerine Sultan Orhan, Hacivat ile Karagöz'ü öldürmüş fakat bir süre sonra pişmanlık duymaya başlamış. Sultanın acısını dindirmek isteyen Şeyh Küsterî ise bir perde kurdurtarak ve Hacivat ile Karagöz arasındaki diyalogları tekrarlayarak sultanı güldürmeye çalışmış. Başka bir söylentiye göre ise bu olay Yıldırım Beyazıt devrinde yaşanmıştır. (Kudret, 1992)

Meddahlar

Meddah ve meddahlık, Türk kültürünün en eski ve önemli geleneklerinden biri olmakla beraber kültürün kopmaz bir unsurudur. Orta Asya'da İslamiyetten önce ve sonra sürekli devam eden bu gelenek eğlence hayatının da değişmez bir parçasıdır. "Meddah, hiç şüphesiz bütün şark ve İslâm memleketlerinin ilk ve iptidaî temaşasıdır. Öyle bir temaşa ki; perdesi, sahnesi, dekoru, esvapları, şahısları meydanda yoktur ve fakat bu her şeyi ve her şeyinin mükemmeliyeti, onları şahsında cem edenin zekâsına ve söz söylemekteki kabiliyetine bağlıdır." (Yücebaş, 2004: 154)

Osmanlı Devleti'nde meddahların başlangıç zamanı olarak Yıldırım Beyazıt ve Çelebi Mehmet devri gösterilebilir. Bu devirden itibaren oldukça iyi görmüş, kültür seviyesi yüksek şahsiyetlerin sarayda müsahiplik ve nedimlik yaptıkları, hatta önemli görevlerde yer aldıkları görülür. Saray ve çevresinin himayesi altında olan meddahlar zekâları ve hoş kişilikleriyle padişahın en öfkeli anında bile bir söz veya güzel bir nükteyle öfkelerini geçirmeyi başaran bu isimler bazen de halkın isteklerini padişah ve devlet adamlarına ileterek gerçekleşmesine yardımcı olurlardı. Evliya Çelebi bunları sultan, vezir ve zenginlere musâhip olmuş meddahlar olarak tanıtip sayılarının seksen

kadar olduğunu, ellerinde asa, bellerinde kitaplarla fesahat ve belagat üzere kıssahan olarak gezdiklerini söyler. (Durmuş, 2021: 92)

Meddah, anlattığı hikayenin ya da olayın nerede geçtiğini, kahramanların nasıl görüldüğünü belirtmeye mecbur olduğu gibi; yüzünü buruşturarak, çeşitli hareketlerle sözlerini canlandırmaya ve şiveleri taklit ederek gerçekmiş gibi göstermek zorundadır. Meddahın omzunda asılı duran mendili taklit yaparken ve seyirciyi rahatsız etmeden rahatça nefes almak için; elindeki değneği kapı çalma, sert bir vuruş sesi çıkartma gibi anlattığı hikayeye gerçekçilik ve renk katmak için kullanır. (Yücebaş, 2004)

XIV. yüzyıl meddahları: Meddah Hacı Sadi, Kör Hasan, Ahmedi, Meddah Yusuf.

XV. yüzyıl meddahları: Fuat Köprülü'nün tespitine göre bilinen meddahlar şunlardır: Harman Danası, Hacı Kıssahan, Kıssahan Mustafa, Balaban Lal, Meddah ÖmerKıssahan Halil, Kıssahan Hamidi, Hamzavi.

XVI. yüzyıl meddahları: Batıl Oruç, Ankaralı İvaz, Nakkaş Hasan, Edirneli Vahdi, Çokyedi Reis, Derviş Eğlence, La'lin Kaba (Bursalı Mustafa Baba), Derviş Hasan, Şirvanlı Nutki, Mustafa Cenani, Latife, Musahip Arap Muhammet Ağa.

XVII. yüzyıl meddahları: Saçakçı-zade, İncili Çavuş, Trabzonlu Tifli Ahmet Çelebi, Mukallit Akbaba, Mukallit Sarı Recep, Çakman Çelebi, Çıkrıkçızade Süleyman Çelebi, Cilve Çavuş, Şebek Çelebi, Simitçioğlu, Şengül Çelebi, Surna Çelebi, Ablak Çelebi, Kara Mehmet, Zülüflü İbrahim Çelebi, Sandacı Halil, Derviş Kamili Mevlevi, Maraşlı Ahmet Ramazan, Şair Hamdi, Medhi (Mustafa Efendi), Pertevizade Ahmet Çelebi, Kıssahan Emir Çelebi, Kurbanı Ali Hamza, Şeref Çelebi, Bursalı Harşene Mahmut, Kara Firuz, Tireli Ali Bey, Veysi Çelebi, Kandillioğlu Ali, Hamza-yı Basafa, Kasap Kürk, Bursalı Hayli Ahmet Çelebi, Manisalı Derviş Kamili-yi Mevlevi, Bursalı Nuh-zade Seyyit Mustafa Çelebi, Maraşlı Ahmet Ramazan Efendi, İstanbullu şair Hamdi.

XVIII. yüzyıl meddahları: Kırımı (Derviş Mehmet), Madih Mustafa, İsmail Kem, Naim Efendi, Lenk Ahmet, Süleyman Efendi, Dilencioğlu Şekerci Salih, Edirneli Külahi, Şehla Hasan, Galatalı Ahmet Çavuş, Bekçi Mehmet, Dilencioğlu, Hekim Ali, Sadık Efendi, Sandalcı Halil, Tekfurdağlı Hacı İbrahim, Yenibahçeli Hasan Çelebi, Duhanı Mehmet Çelebi, Sayıcızade, Baltacı İbrahim Çelebi, Çavuş İsmail Efendi, Aksaraylı Takkeci İsmail, Feşci Mustafa Çelebi, Beysaati Mustafa Çelebi, Boncuk Çelebi, Yekdest, Üsküdarlı Mehmet Çelebi, Üsküdarı Beyazı İbrahim Çelebi, Üsküdarı Zülüflü İbrahim Çelebi,

XIX. yüzyıl meddahları: Camcı İsmail, Mürekkepçi İzzet, Lüleci Mehmet, Kız Ahmet, Meddah Salih, Musahip Sait Efendi, Başmusahip Hatif Efendi, Cin Ahmet, Piç Emin, Kör Osman, Aşık Hasan, Kurban Osep, Yahudi Osep, Yağcı İzzet, Kör Hafız, Hacı Müezzini, Musahip Nuri, Ayvazoğlu, Tespihçioğlu Nazif, Mustafa Reis, Kör Mustafa, Karamanlı Kenzi, Kasımpaşalı Hafız Efendi, Saraçzade (Sansar Mustafa), Meddah Mustafa, Koca Yekta, Şaşı Hafız, Ayı Tahsin, Üsküdarlı Gümüş Reis, Meddah İsmet, Meddah Muhsin, Meddah Şükrü, Kürt Ali, Kavuklu Ali, Osmanlı Ali, Meddah Tefvik, Borazan Tefvik, Hazine Çavuşu Aziz, Şerbetçi Emin, Langalı Şemsi, Cerrahpaşalı Küçük Ali, Paytak İbrahim Hoca, Hazineli Kambur Esat Hoca, Cüce Yusuf, Şişman İbrahim, Deli Ahmet, Turşucu Mustafa, Çingene Sait, Şehreminli Mustafa, Gabriel, Küçük Mümtaz, Kemteri, Ulvi, Meddah Aşki, Meddah Kadri, Küpeli

Çavuş (Salih), Laleli Müezzınbaşı Hacı Müezzın, Musahip Çavuş Abdi Bey, Meddah Nazif, Sarraçzade Mehmet, Tekfurdağı Hacı İbrahim, Sayacızade, Şehla Hasan, Madih Ali Efendi, Beyazı İbrahim Çelebi.

XX. yüzyıl meddahları: Meddah Tahsin, Meddah Süruri, Beşiktaşlı Kemal, Mazlum Bey, Kantarcı Kadri, Karındaş Mahmut, Meddah Hakkı, Efendi, Küçük Ali, Hayali Memduh, Naşit, Dümbüllü İsmail, Münir Özkul, Gazanfer Özcan, Erol Günaydın, Yılmaz Gruda, Metin Akpınar. Zeki Alasya, Ahmet Fülhan, Levent Kırca, Erdoğan Akduman. (Nutku, 1997: 19-43)

Bazı maharetli meddahlar kendi devirlerinde çok tanınmış, büyük şöhrete ulaşmışlardır. Öyle ki meddahların namı Klasik şiirde de kendini göstermiştir. Bunlardan biri olan Kız Ahmed ve arkadaşı Piç Emin Ağa hakkında Keçecizade İzzet Molla tarafından söylenen kıta bunun göstergesidir.

Bahs ü temyîzi iki meddâhın
Etti efsâne-i bezmi mümted
Dedi nâgeh zürefâdan birisi
Piç Emîni doğurur Kız Ahmed
(Koçu R. E., 1958: 315)

Bu meddahların hikayelerine konu olmuş, hikayelerinin baş kahramanı olarak anlatılan bazı meşhurlar vardır. Örneğin Ayvaz Ali, Kayıkçı güzeli olarak bilinmekle beraber II. Mahmut zamanında Sirkeci iskelesindeki kayıklardan birinde sabahdan akşama kadar kürek çeken bir kayıkçı şahbazıdır. Üsküdarlı Berber Bâli Abdülmecit zamanında Tophane'nin sıra kahvelerin en namlılarından Tozyuklu Yusuf'un kahvesinde devrin meşhur meddahlarından Mustafa Çavuş tarafından aktarılan bir hikâye kahramanı olmakla beraber tarihi kişiliği de bilinmektedir.

Musahip ve Nedimler

Osmanlı saraylarında padişahlarla nüktedan kişilikleriyle vesilesiyle arkadaşlık ilişkisi özelinde devamlı yanında duran, şiir ve şarkı sohbetinde bulunan, kimi zaman padişahın özel hayatında sırdaş ve danışman olan kişilere musahip, nedim yahut karın adı verilirdi. Şairler için en büyük iltifat padişah musahibi olmak iken padişahın yakınında şairler dışında da musahiplik yapan kişiler yer alırdı. Hemen hemen her yüzyılda belirli nedim ve musahiplernüktedan kişilikleri, şakaları ve bunun gibi çeşitli marifetleriyle ön plana çıkmışlardır.

14. yüzyılda Yıldırım Beyazıt'ın sarayında da bir Arap mudhik nedimin varlığından söz edilir. Anektotlara göre bu nedim vezirlerin bile konuşmaya cesaret edemediği anlarda şakayla ortamı yumuşatacak kadar mahirmiş. Adının Kör Hasan olduğunu bildiğimiz Arap güldürü ustası anlatıya göre bütün kadınların kellelerini tek sözüyle kurtarmıştır.

“Yıldırım Beyazıt bir defa kadınların yolsuzluklarına kızmış ve hepsinin birden idamını istemişti. Durum çok kötüydü. Hocaları telaş sarmıştı. Aynı zamanda bütün kadınların ortaya bir sorun çıkmasına neden olabilirdi. Bu sırada Kör Hasan kadınların yerine Bizans'tan keşiş getirilmesini önerip padişahu güldürmüş, böylece Yıldırım Beyazıt'ın öfkesi geçince de kadınların affı sağlanabilmiştir.” (Sevengil, 1985: 55)

15. yüzyılda Çelebi Sultan Mehmet döneminde Karamanoğlu'nun Harmandanası lakaplı nedimi, II. Murat döneminde kıssahan Bursalı Hacı, Fatih Sultan Mehmet devrinde kıssahan Mustafa ve Ömer adlı nedimleri öne çıkan isimlerdir. Yine Fatih Sultan Mehmet'in nedimlerinden olduğu bilinen, Saray-ı Hümayun defterlerinde yalnızca ismi kaydolunup hayatı hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığımız Dilsiz Balaban'ı da zikretmeden geçmeyelim.

16. yüzyılda III. Selim'in çevresinde bulunan taklitçi ve komik Nakkaş Hasan, Çokyedi Reis'ten bahsedilir. Kaynaklarda "Nezaket, tatlı davranış ve taklitleriyle ölüyü bile güldürür acayip güldürü ustalarıydı ki, dinleyen ağır kanlı kişiler bile güle güle ölürlerdi." (Sevengil, 1985: 55) anektoduyla birlikte geçerler.

III. Murat devrinde padişahı eğlendiren, türlü maskaralıklar yapan Cüce Nasuh tarih kitaplarında nedim olarak bahsedilir. (İşpirli, 2020: 230)

17. yüzyılda saray nedimi olarak karşımıza İncili Çavuş çıkar. IV. Murad'ın nedimi olan İncili Çavuş'un asıl adının Mustafa ya da Mehmet olduğu bilinmektedir. İncili lakabını nasıl aldığı konusunda çeşitli rivayetler vardır. Bu rivayetlerden en ilgi çekeni bıyıklarına inci takarak tâlime çıkması (Albayrak, 2000: 277) dolayısıyla bu lakabı almasıdır. İncili Çavuş'un iyi bir öğrenim aldığı, Arapça ve Farsça bildiği, hazırcevap bir siyaset ve devlet adamı olduğu bilinmektedir. İncili Çavuş merkezinde bahsolunan anlatıların bir çoğu saray ve çevresinde teşekkül ederek, saray ve çevresindeki renkli kişilikleri konu edinir. İncili Çavuş padişahın yakını olarak gördüğü her aksaklığı alaya almış, kimi zaman padişah bile onun güldürücü ve iğneleyici sözlerinden nasibini almıştır. Bu sebepten ötürüdür ki halk onu saraydaki temsilcisi olarak benimsemiş, her türlü saray eleştirisini de onun üzerinden yapmıştır. Meşhur anlatılardan birini örnek göstermek gerekir:

"Padişah, İncili Çavuş'a bir gün sorar: "Kuzum İncili! 'yemek memek' derler, yemek nedir? Memek nedir?" İncili: "Padişahım! Yemek zat-ı şahanenizin yediğine denir; memek bizim yediğimizdir." Padişah tekrar sorar: "Peki 'kürk mürk' derler, o nedir?" İncili cevap verir: "Hünkârım, kürk zat-ı şahanenizin giydiğidir; mürk bizim giydiğimiz." Padişah sormaya devam eder: "Ya 'padişah madişah' dedikleri nedir?" İncili sabırla cevaplandırır: "Sultanım! Padişah merhum atalarımızdı; madişah da zat-ı şahaneniz!" " (Kortantamer, 2007: 215)

IV. Murat'ın nedimlerinden olduğu bilinen Tıflî şair olarak da karşımıza çıkar. Asıl adının Ahmet olduğu ve Trabzon'da doğduğu bilinir. Şiir yazmaya çok küçük yaşta başladığı için bu mahlası almıştır. Mehmet Fuad Köprülü onu Osmanlı meddahlarının en meşhuru saymak gerektiğini kaydeder. Kime ait olduğu tam bilinmeyen "Sansar Mustafa, Hançerli Hanım, Letâifnâme, Kanlı Bektaş" vb. hikâyeler ona atfedilir. (Çınar, 2012: 89) Tarihi şahsiyeti ve tezkirelerde şairlik övgülerine rağmen nedim olarak tanınmışhatta zamanla bir fıkra kahramnına dönüşmüştür. Öyle ki Sansar Mustafa adlı Sultan Murat ile Tıflî arasında geçen hikaye gibi bir çok hikayeden söz edilmektedir.

Tıflî, serbest ve kalenderce bir hayat yaşar; çağdaş şairlerin hemen hemen çoğunluğuyla manzum şakalaşmalarda bulunur, katıldığı toplantıları kahkahalara boğardı. Uzun boylu olması sebebiyle ona "Leylek Tıflî" de diyenler olmuş, bazı kaynaklarda lakabının bu olduğundan da söz edilir. IV. Murat himayesinde pek çok isim bulunurdu; bunlar Kör Hasan oğlu Mehmet Çelebi, Muslî Çelebi, Çırpıt Hasan, Sarı Çelebi, Çakmak Çelebi, Akbaba adlarıyla tanınan meddah, nedim ve taklitçilerdi. IV. Murat Pazartesi geceleri "bütün oyuncuların veled-i zinânın yetmiş çilelerinden

başta şebbazbaşı Kör Hasanoğlu, damadı Muslu Çelebi, Mukallit Çufut Hasan, Akbaba, Sarı Celeb, Çakman Celeb, Sirnitçizade ve çengilerden Pıtrkoğlu, Parpul Kolu, Osman Kolu, Nazlı Kolu, Ahmed Kolu ve Şehiroğlanları kolları toplanıp ta sabaha dek Hüseyin Baykara meclisleri" (Seyid Ali Kahraman & Dağlı, 2008: 216) tertip eder, bütün bunların içinde ise Tıflı'yı ayırır, onu şairler arasında sayarak iltifat ederdi. Hatta Eski Zağralı Mehmet Çelebi Tıflı'nın ağzından *Vasiyyetnâme ve Zilletnâme* adlı eğlenceli şiirler bile kaleme almıştır.

19. yüzyılda II. Mahmut'un musâhibi Sait Efendi de döneminin önemli isimlerindedir. Anektotlara göre Sait Efendi iyi karagöz oynatıcısı (hayalbaz), ressam ve müzisyenmiş. Ney üflediği, sulu boya ile bir çok büyüğün portresini yaptığı bilinmekte, aynı zamanda nükteliği ile de ön plana çıkmış. Padişahın sıkıntılı günlerinde onu güldürmeye çalışmış, bu nedenle de başkalarının söz etmekten çekindiği bütün meseleler ona havale edilirmiş. Anlatılarda hikayesi şöyle geçer:

"II. Mahmut bir şey okuyacağı zaman ara sıra gözlük kullanırmış. Bir gün gözlüğü başına kaldırmış. Orada unutmuş. Sonra ihtiyacı olmuş. Aramış, taramış bulamamış. Çok kızmış, söylenmeye, ortalığın kırıp geçirmeye başlamış. Öylesine öfkeliymiş ki kimse "Gözlük başınızın üstünde!" demeye cesaret edemiyormuş. Sonunda hemen Sait Efendi'yi bulup bu ise çözüm bulmasını istemişler. Sait Efendi gelmiş. Sultan onu görünce "Hah Sait!" demiş. "Bak sunlara bir gözlüğü bulamıyorlar!" Sait Efendi son derece sakin; "Efendimiz!" demiş; "Siz şimdilik su başınızın üzerindekiyle idare edin de biz yine gözlüğünüzü aramaya devam edelim!" II. Mahmut dalgınlığının farkına varmış ve gülmeye başlamış. Gerilim bitmiş." (Kortantamer, 2007: 204)

Yine bu devrin önemli musahiplerinden daha çok Küpeli Çavuş adıyla tanınan Abdi Efendi II. Mahmut'un gözdesi olmakla beraber saray komik ve dalkavuklarından olup önemli bir musikişinastır. Abdi Efendi şakalaşmalarıyla ün kazanmıştır hatta devrinde Sait Efendi ile şakalaşmaları epey meşhur olmuş. Anlatılara göre bir gün Kağıthane gezisinde dilsizlerden biriyle şakalaşırken suya düşmüşler, dilsiz boğulmuş, Abdi Efendi ise zar zor ölümden kurtulmuştur. Abdi Efendi ile ilgili bir başka anektoda göre II. Mahmut'un saray soytarılarından olduğu bilinen Cin Ahmed çeşitli maskaralıklar yaparak müsahip Abdi Bey'e takılırmış, Abdi Bey her huzura çıktığında 'aman Çin'in yüzünü görmeyeyim' diye yalvarırmış. Vaktiyle Seferli odasından çırağ edilmiş "Şamata teli" denilen cüceye yakın kısa boylu bir ihtiyar ile başlarına ucu sivri külâhlar geçirir, türlü acayip ve korkunç kıyafetlerle Abdi Bey'e hücum eder, Abdi Bey de ciddi görünür ama hınzır bir halde telaş eseri göstererek çavuşlara 'Bana bir daire çizin! Tütsü getirin, Cin tütsüden kaçır..' diye diye çırpınırmış. (Koçu, 1958: 304)

İstanbul Nüktedanları

Sözlük anlamı "Arif ve zarif ve fatin olan"² nüktedan saray ve çevresinde bulunan hoş kişilikleri, zarif sözleri ve mizahî yetenekleriyle göze çarpan şahsiyetlere verilen isimdir. Günümüzde hala kullanılmakta olan bu kelime kültürümüzde mizah şahsiyetleri için de sıkça kullanılmaktadır. İstanbul gibi bir şehirde padişahattan tutun da en sade vatandaşa kadar herkes az çok eğlenmesini bilir ve eğlenirlerdi.

Sultan Abdülaziz devrinin nüktedanları Hafız ÖmerFaiz Efendi, Tıflı Hasan Efendi ve Kambur Nazif kayıtlara geçen önemli mizah gruplarıdır. Anlatılara göre Hafız Ömer Faiz Efendi seksen yaşında ölen bir söz ve nükte şahıdır; hemen hemen hiç

² Lugat-i Remzi نکتته دان maddesi. Sayfa:891

evde oturmadan saraydan başlayarak büyüklerin meclislerini esprileriyle, mazmunlarıyla, hikâyeleriyle şenlendirmiştir. (Yücebaş, 2004: 92)

Anlatılara göre Tıflî Hasan Efendi 1257 (1841)'de doğmuş, on yaşında Enderun'a alınmıştır. Üsküdar'da oturduğu için Üsküdarlı olduğu söylentileri vardır. "Sultan Aziz zamanında, enderunda bir ayaklanma oldu. Dört tabur asker, bu ayaklanmayı güç bastırabildi. Yüz kırk kişiyi, ihtilâli hazırlamış olmak suçuyla, saraya götürdüler. Yapılan tahkikattan, ayaklanmanın yemek yüzünden çıktığı ve esasen boğazına düşkün olan Tıflî Hasan Efendinin bu işe riyaset ettiği anlaşılınca, ceza olarak, hepsinin alaylara dağıtılmasına karar verildi." (Yücebaş, 2004:92) Tıflî ise askerlikten kurtulmak istiyordu. "Bir gün, bacağına -pantolon yerine- bir sabun çuvalı, sırtında kirli bir nefer ceketi, başında yırtık, yağlı bir fes olduğu halde Tıflî Hasan, çarşı içinde dileniyordu. Bunu görenler şaşırıyorlardı çünkü dilenmeye ihtiyacı yoktu. Fakat maksadı çarçabuk anlaşıldı. Askerlikten kurtulmak! İsteddiği de oldu, askerlikten tart ettiler." (Yücebaş, 2004: 92) Bundan sonra da hayatını memuriyetle geçirdiği bilinmektedir.

"Soğuk bir kış günü Tıflî, paltosuz titreyerek dolaşmaktadır. Eski bir arkadaşı ile karşılaşır. Adamın sırtında bir kürk vardır. Tıflî'ye yukarıdan bakarak ve kasıntı bir edayla "Nasıl? Hava epeyce soğuk değil mi?" diye sorar. Adamın tavrına içerleyen Tıflî: "Evet!" der, "Pek soğuk! Ah ne olurdu ben de hayvan olaydım da kürküm olaydı!" " (Kortantamer, 2007: 218-219)

Kambur Nazif de devrin önemli nüktedanlarından. Nazif ile Tıflî arkadaşlardır. Kambur lakabını sırtında küçük bir kamburu olmasından dolayı aldığı söylenmektedir. Anlatılara göre her gece Galata meyhanelerini, balozları dolaşır, içer, eğlenirdi.

"Bir gün dost meclisinde otururlar. Nazif, omzunun ağrıdığından söz eder. Orada bulunan birisi: "Boynuz çektir!" der. Nazif bu ağrıları devamlı çektiği için ağrının boynuzla geçmeyeceğini bilir, aldırılmaz. Fakat adam yapışır, boynuz çektirmenin faydaları hakkında uzun uzun konuşmaya başlar. Nazif uslanır ve sorar: "Sen boynuz çektirdiğin zaman boynuzu kimden aldın?" Adam "Kendimin vardı" der. Nazif açığı bulmuştur, hemen cevabı yapıştırır: "İyi de birader, senin boynuzun varmış çektirmişsin. Bakalım herkesin senin gibi boynuzu var mı?" " (Kortantamer, 2007: 219)

II. Abdülhamit devrinde Şemsi Molla, Muhsin Bey, Kurban Hosef, Bahriyeli Sami Bey, Borazan Tefvik ve ünlü Abdî de meşhur isimlerdendir. Bu devirde nüktedanlar çoğunluk itibarıyla siyasî şakalar, espriler ya da siyasetle alakalı anlatıların içinde yer edinmişlerdir.

Şemsi Molla, hem doktor hem de ilmiye eğitimi almış sarıklı bir adamdır. Lafını hiç esirgemeyen, nazımla uğraşmasa bile sözüyle kuvvetli bir heccâvdi. "Ehl-i dildi, çakıcıydı. Ada vapuruna eşekle gelir; uşağı başında bir bohça taşırdı. İçinde gecelik, terlik ve takke vardı, bu bohçanın... Vapura girdikten sonra alt kamaraya iner, soyunur, geceliğini giyip, ayaklarına terliklerini geçirip öyle otururdu." (Yücebaş, 2004: 95)

Kurban Hosef, mükemmel şahıs ve lehçe taklidi yapar, eski hikâyeleri bütün mizahî inceliğini vererek anlatır, her konuştuğu adamın sima ve edaca şeklini alır, bunu da ustalıkla yapardı. Bunun yanı sıra kuvvetli vantrolük yani sesi karnından ve istediği noktadan aksettirirdi. "Ekseriya, Ada'da oturduğu için, vapura giriş ve çıkış esnasında fazla izdiham olursa, birdenbire vapurdan çıkanların ayaklarından

“Anneciğim! Eziliyorum!” diye bir çocuk feryadı kopar. Herkes çocuğu ezmek için açılır ve Kurban Hosep rahat rahat vapurdan çıkardı.” (Yücebaş, 2004: 110)

Borazan Tefvik İstanbul’da doğup büyüyen ve Kasımpaşa’da yetişen, hazırcevap ve nüktedanlığıyla tanınan bir şahsiyettir. Küçük yaşlarda edindiği taklit yeteneğiyle de hafızalarda yer edinmiş bir İstanbul çocuğu... Adı geçen hikayeler genellikle siyasi içeriklidir, bir hikayesinden kısaca bahsedelim:

“Borazan Haydarpaşa’dan geliyormuş. Gemide yanında oturan iki kişi yüksek sesle gazete okuyorlarmış. Okudukları arasında sık sık ‘parlamentarizm’, ‘parlamento’ gibi şeyler geçiyormuş. Borazan Tefvik merak etmiş. İlk rastladığında dostu Ahmet Rasim’e parlamentarizmin ne olduğunu sormuş. Ahmet Rasim ona uzun uzun anlatmış ve sonunda “Biz de bugün parlamentarizm ile idare ediliyoruz” demiş. Borazan Tefvik düşünmüş “Yok!” demiş “Sanmam! Bizimki olsa olsa ‘mantarizm’ olur!” ” (Kortantamer, 2007: 221)

Bahriyeli Sami Bey orta boylu, zayıf ve esmer bir zattı. Giyimi kuşama daima temiz ve özenliydi, yakasında çiçeği eksik olmazdı. Beyoğlu’nda herkes tarafından çok sevilir; evlerde sofranın, gazinolarda masanın baş köşesine oturtulur, sohbeti beklenirdi. İnce fıkraları; Arnavut, Rum, Acem, Kürt ve özellikle Ermeni kadın Surpik Dudu taklitleri, değişik hikayeleri... Her şeyin yanında kendi ifadesiyle “Allah günahını affetsin!” dediği bir kumar bağımlılığı vardır (Yücebaş, 2004).

Tuluatçı Abdi Efendi’nin de bir anlatısından bahsetmeden geçmeyelim. Abdi Efendi Türk tuluât tiyatrosunun büyük sanatçılarından olup İstanbul halkı tarafından çok sevilmiş sahiplenilmiştir. Ahmet Rasim, Abdi Efendi’yi “başında uzun kalıpsız bir fes; sırtında bir ceket, bir padesü bozması, bazan kolları kopuk haydarî taklidi bir sako, belinde şal kuşak, bacağına sıkma dizlik, yarım şalvara benzeyen paçası bol üst tarafı dar bir pantolon, ayağında potin veya yarım kundura; ‘Bu iri yarı gövdeden asla umulmayan çevikliği, elâstikiyeti, göbek oynatıp atışları, kıç ve omuz titretişleri, endamını küçültüp birdenbire büyütüşleri, boyalı yüzündeki ihtihazâtı mudhikesi, sürmeli gözlerindeki enzârı handâ handi böyle bir kıyafete calî olduğu kadar sunôî bir şahsiyet veriyordu.’” (Koçu, 1958: 17) şeklinde tasvir etmiştir. Yine Ahmet Rasim’in Abdi Efendi için yazdığı bir gazelinde de bu tasvirlerle göz gezdirilmektedir.³

Giriniz Abdi ile bendenizin âresine
Bakınız derdimizin yalvarırız çâresine
O benim şiveme, etvarı makalâtıma denk
Ben onun ah ederim gözlerinin kaaresine.
Yine mahzunü mükedder, yine mehcuru neşat
Kim ilişmiş acaba ol ciğerim pâresine
Bana kızmış da o nazlı gidip ağyara demiş
Gözünün yaşlarıdır gayrı devâ yâresine
Bu kadar cevr ü cefâ, nâzü edâ lâyıık mı
Böyle mi rahmedecek âşıkı âvâresine
Kuşdili, Göksu, Mama hepsi irak oldu bana
Koca dünyayı haram etti bu gamhâresine.
Bakmasun söyleyiniz el sözüne nâdim olur
Değişirse yanılır arslanu kır fâresine... (Koçu, 1958: 18)

³ Detaylı bilgi için bakınız. Reşat Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi “Abdi, Abdürrezzak” maddesi, Tan Matbaası. Birinci Cild. İstanbul. 1958. s. 17-20.

Yalnız manzum eserlerde değil hikayeler ve fıkralarda da karşımıza anlatıları çıkar.

“Abdi Efendi sarayda II. Abdülhamit’in önünde verdiği bir temsilde oyun icabı efendisinin çizmesini çıkarmaya çalışmaktadır. Sahnede Abdi bir asılır çizme çıkmaz, bir daha bütün gücüyle asılır çizme çıkmaz, Bir daha... Bir daha... Yine olmaz. Abdi bunalır. En sonunda “Memur maaşı mısın mübarek!” der “Bir türlü çıkmıyorsun!” ” (Kortantamer, 2007: 221)

Halk arasında da şöhret bulan nüktedanlar vardı. Muhsin Merhum, Şişman Refik, Paskal Salih ve Burun Hayri bu nüktedanlardandır.

Muhsin Merhum’u anlatırken Ahtam bir İstanbul haritası çizilir. “Adayı pek sever, baharı Şişli’de geçirir. Tenezzühü lâtifdir. Kalender’e bayılır, Sarıyer’den pek hazetmez, Fındıksuyu’nda kurdunu kırar, Kestanesuyu’na telveden ezme kahve nazarıyla bakar, Kızılıcsuyu’na dayanamaz. Büyükdere onun ne şinâver, hevâperest olduğunu ihtar eder. Tarabya’da en şık İngiliz centilmenini andırır, köyde eski zamanlarını yâdederek baht ve nasibin insanı hırpalaya hırpalaya ezdiğini lisan-ı halle anlatır. Beykoz’a güvenemez, Paşabahçesi’nde gezer, Çubuklu’da keyif çatar. Koruda bülbül gibi öter, Emirgân’da şıklığa özenir, kaderinden ağladığı zaman Şeytan akıntısını bastırır. Kavak’ta çakar, İnciköyü’nde küfeye biner. Bî-tâb Göksu’ya düşer, artık Kandilli karargâhıdır. ...”⁴ (Rasim, 2018: 475)

Muhsin Bey serazat, içkici, mukallit ve rint bir zattı. Taklitte o kadar maharetliymiş ki Ahmet Rasim onun ikinci bir Coquelin olabileceğini söyler.

“Selânik’te elektrikli tramvaylar çoktaaan işletmeye açıldığı hâlde, birtakım geri zihniyetli insanlar yüzünden, bhusus İstanbul gibi payitaht ve şehirde hâlâ atlı tramvayın oluşu, Muhsin’in zıddına gider, her fırsatta bu iptidaî vasıta aleyhinde atar tutarmış. Bir gün, çok sevdiği arkadaşlarından biri: ‘Muhsin sen git, Galata’daki bilmem hangi balozda rakıya başla, biraz sonra ben geleceğim!’ der. Muhsin Bey’de metelik yoktur. Fakat arkadaşına güvendiği için gider, içer içer, zom oluncaya kadar içer... Vakit geçmiş, Muhsin’in uykusu gelmiş, nerede ise masa başında uyuyacak. Arkadaştan da ümir kesilmiştir. Zavallı Muhsin, “Sulanayım, su koyvereyim herifler beni dövüp sokağa atsinlar; fakat ben gidip bir an evvel yatağa gireyim.” diye düşünerek naraları basar, kadehleri kırar ve nihayet istediği olur. Belnine bir tekme vurup otuz basamak merdivenlerden aşağıya fırlatırlar. Muhsin kapıda çıkarken ayrıca, baş suyuna pilâv satan bir esnafın camekânlarına basıp devirir, adamın pilâvlarını yerlere döker. Sahne ve akıbet oldukça fecidir. Muhsin Bey, bu vaziyet içinde dahi, şuuraltında kalan atlı tramvayların tesiri altındadır. Ayağa kalkar kalkmaz, pilâvcı ile dalaşır. “Be herif! der. Atlı tramvay Tophane’de düdüğü çalsa, sen tablanı kenara çekersin değil mi?” Pilâvcı: “Doğru, der, çekerim!” “Peki, sen benim aşağıya inişimdeki azameti görmedin mi? Niye tablanı bir kenara çekmiyorsun?” Zavallı esnaf, şaşırmış, şapşallaşmış. “Affet efendi, kusur bende,” demeye mecbur olmuş.” (Yücebaş, 2004: 96-97)

Şişman Refik’in pek çok adı vardır: Redingotlu Refik, Kadıköylü Refik, Paskal Refik, Gümrükçü Refik, Refik Bey gibi... Kendi parasını alın teriyle kazanan, kimseden bir kuruş istemeyip kimseye de bir kuruş vermeyen bir zattır. Neşesi derecesinde pervasız, hoşmeşrep, şakacı, mukallit, nev’i şahsına münhasırdır. “Kadıköy’de biri Çerkez ümerasından, diğeri de Arnavut beylerinden, iki Abdülhamit paşası varmış.

⁴ Anlatımın tamamı için bakınız: Ahmet Rasim, Şehir Mektupları, Oğlak Yayıncılık, İstanbul: 2018. s.: 475-477

Refik Bey, uydurduğu, imal ettiği fıkraları, hep onların ağzından, yani ya Arnavut veyahut Çerkez taklidi yaparak anlatır, onlara mal edermiş...” (Yücebaş, 2004: 98)

Paskal Salih, asker mesleğine sahip olan aynı zamanda zekâsının getirisi mizah anlayışıyla daima zıtlık içinde yaşamıştır. Atatürk'ün de sevdiği Salih, paşayı çokça güldürürmüş.

Burun Hayri, ordudan yetişmedir. Buluşları, taklit ve monologları oldukça kuvvetli; zekâsı ise oldukça parlaktır.

Dalkavuklar ve Saray Cüceleri

Dalkavuklar “kendi çıkarı için, menfaati için bir zengine veya devlet kapusunda yüksek mevki sâhibine yordakçılığta bulunan adam” uşaktan aşağı hatta şerefsiz, haysiyetsiz köleden daha zelil bir tiptir; bütün insanî meziyet ve faziletlerden soyunmuş dalkavuk, bugünkü anlamla hacı yatmaz gibidir, para kaynağı yahud timsâlinin önünde eğilir, el, etek, ayak öper, ama her zaman menfaatini sağlar, maddi sıkıntı çekmemek anlamında ayakda durur; ayağını öpdüğü kimse imkân ve kudretini kayb edince de hemen yeni efendilerinin önünde zilletle eğilir ve asla tereddüd etmeyerek düşen efendisinin de aleyhinde bulunur. Dalkavuşu tokatlayıp kovabilmek çok zordur ülkeler fethetmiş serdarlar, cihangirler, tahtlar, saltanat devirmiş insanlar bile nabızlarına göre şerbet vermesibi bilen dalkavuşu da beslemiştir. (Koçu, 1958: 4212)

Dalkavukluğu anlatan şu güzel anlatıdan da anlaşılacağı gibi dalkavuklar günümüzün ‘hacı yatmaz’ı gibidirler. “Padişahın biri patlıcan yemeğini çok severmiş. Bir gün yemekte: “Şu patlıcan ne güzel sebzedir”. demiş. Dalkavuşu hemen, “Haklısınız Sultanım. Bu patlıcan öyle lezizdir ki kırk çeşit yemeği olur, tatlısı olur, turşusu olur, yemeye doyamazsınız”. diye methiyeler düzmüş. Derken birkaç gün sonra yemekte yine patlıcan varmış. Padişah da o gün tersinden kalkmış: “Ne bu yahu, yine patlıcan, yine patlıcan. Bari bir şeye benzese.” diye kükreymiş. Dalkavuk da ele almış, “Yaa evet Sultanım. Zaten kara kuru bir şey, tadı yok, kekremsi, yemeği yemek değil, tatlısı tatlı, turşusu turşu.” Padişah da, “Sana da bir şeyler oluyor. Daha iki gün önce patlıcanı öve öve bitiremedin. Bugün de yerin dibine batırdın”. deyince, dalkavuk hemen atılmış, “Aman Sultan’ım, ben sizin dalkavuşunuzum, patlıcanınız değil.” (Okutan 2005: 311)

Dalkavuklar zaman zaman kendi isimlerini kullanmakla beraber çoğu zaman; Şapur Çelebi, Hande Çelebi, Letâif Çelebi, Kahkaha Molla, Süğlün Bey, Ebûlenf Efendi, Burnaz Ağa, Malak Ağa, Sansar Ağa, Çıplak Kadı, Kız Pehlivan, Kabrankulak Ağa, Hacı Fıfış, Hacı Şamandıra gibi isimler kullanmışlar.

Dalkavuklara düşkün olduğu bilinen Sultan III. Murad’ın bilinen bir fıkrası vardır; Maskaranın biri şetâret ve maharetini gösterip de ihsanını alacağı sırada ‘Yok hünkarım, bugün altın değil, yüz değnek isterim’ der. Padişah sebebini sorunca ‘Hele önce ellisini vurdurun da sebebini öyle sorun der. Padişah emreder, maskarayı falakaya yatırır, değnekler elli olunca herif ‘Durun, bir ortağım var, ellisini ona vurun!’ der. Ortağının kim olduğunu sorunca da ‘Beni her gün davete gelen Bostancıdır, padişahımızın ihsanını alıp giderken, yarısı benim hakkım diyerek zorla elimden alır, bugün de değneğin yarısı onun hakkıdır!’ der. Padişah kahkahaya boğulur, ihsanının iki katını verir, ortağını da falakaya yatırır...

Yalnızca fıkralarda değil, nazımlarda da karşımıza dalkavuklar çıkar. Buradan da anlaşılmaktadır ki hem fıkralara, hem hikayelere hem de şiirlere konu edilen dalkavuklar devirlerinde çok meşhur mizah şahsiyetleridir. Her ne kadar kişilik olarak iki yüzlü, yağcı, övücü, işgüzar, entrikacı, menfaatçi, aldatıcı, ara bozucu ve ara bulucu, kurnaz (Okutan, 2005: 21) olsalar da mizahi açıdan toplum tarafından kabul görmeye kalmamışlar, bir de benimsenmişlerdir.

Dalkavuklar şerefzârıyım efendimin yine
Tekkesin kapdım bugün başımda tâc itsem gerek (Sürûri, Hezliyyat)

Söyleyem sana zamîr-i dil bir kıtôa ile
Münfail olma hatâ var ise de bunda bana
Himmetin yok ne ararsın ikide birde beni
Dalkavukluk idemem doğrusu beyhûde sana (Fatîn)

İstanbul Meşhurları

İstanbul meşhurları diyince elbette akla Bekrî Mustafa gelmelidir. Hayatı hakkında net bilgi bulunmayan bu şahsa ait bilgileri dolaylı olarak farklı kaynaklardan elde etmekteyiz. Genel olarak kaynaklarda IV. Murad devrinde yaşadığı söylenmekle beraber, onun musahiplerinden biri olduğuna da değinilmiştir. Kaynaklarda II. Osman ile IV. Murad devrinde yaşayan, içkiciliği, kabadayılığı ve hazırcevaplığıyla ün kazanan bir halk tipinden söz edilir. Öyle ki bazı kaynaklarda⁵ bir halk tipinden ziyade ismi belli bir kesime has duruma gelmiştir. Misal İstanbul'da avam bir ayyaş kastedildiği zaman ona 'bekrî' denmez, 'bekrîmustafa' denilmiştir.

Bekrî Mustafa 'ayyaşların piri' olarak bilinse de Koçu'nun tabiriyle "o içki içmesini bilenlerin piridir." Acımasız bir içki yasağının olduğu hatta içki, tütün ve kahve içenlerin idam edildiği bir devirde gece gündüz içer, bunun yanında da içki, tütün ve kahve içenlerin kellerini uçurturdu. Ölümüne meydan okuyacak kadar içmeyi seven, ama aynı zamanda da içmesini bilen kendi şahsına münhasır bir şahsa sahipti. Anektotlarda geçen bir fıkraya göre; Bekrî Mustafa Üsküdar İskelesi'nde kayıkçılık yapıyormuş, bir gün IV. Murad ile Sadrazam Bayram Paşa tebdili kıyafet ile Mustafa'nın kayığına binmişler. Kız Kulesi'nin açıklarına geldiklerinde Mustafa ayağının dibinde duran testiden birkaç yudum almış, biraz daha yol alınca birkaç yudum daha, sonra birkaç yudum daha... Derken padişah ne içtiğini sormuş, Mustafa pervasız ve gür bir sesle "Bade!" demiş. Padişah birer cür'a da kendileri için istemiş, fakat Mustafa 'ben kırk yıllık Bekrî Mustafayım, içerim ama belli etmem, siz ise hem kendinizi hem beni yakarsınız' demiş. Padişahın ısrarına dayanamamış ve testisini uzatmış, birkaç yudumdan sonra padişah yasağından korkup korkmadığını sormuşlar, tabii denizin ortasında kim bilsin bade çektiğini. Sadrazam atlamış söze: 'Ya şu ağa padişah ben de sadrazam isem?' Bir kahkaha ile cevap vermiş Mustafa : 'Ben size içmeyin, yüzünüze gözünüze bulaştırırsınız demedim mi? Daha ilk yudumda biriniz padişah oldu, biriniz vezir...!' (Koçu R. E., 2015: 23-24)

15. yüzyılda yaşayan ve eseriyle (Uslu Şuca Münazarası) adını mizahî anlamda duyuran Molla Lütfi de İstanbul meşhurlarındandır. Kaynaklara göre Molla Lütfi "laubali, delişmen, hoş yaratılışlı, nüktedan" bir şahıs olarak tanılır, aynı zamanda

⁵ Reşat Ekrem Koçu, İstanbul Ansiklopedisi.

dilinin kemiği olmadığı, sözünü hiç esirgemediği hatta diliyle beyleri, vezirleri bile yıldırıldığı içi Deli Lütfi diye anıldığı söylenmektedir, Sarı, Maktûl, Mollâ gibi sıfatlarla anıldığı da elde edilen bilgiler arasındadır. Anektotlara göre sonu keskin dilinden gelmiştir, çok fazla düşmanı olduğu söylenen Molla Lütfi en sonunda zındıklık iftirasıyla idam edilmiştir.

Ağa Merhum'un da meşhurlar arasında ismini zikretmek gerekir. Ağa Merhum, İkinci Mahmut devrinde İncili Çavuşvari nükteleriyle meşhur bir şahıstır. Vezirlerin kavasbaşlıklarında bulunmuş bu yüzden vezir kapılarındaki ağalar arasında hürmete değer bir kişi olarak tanınmış. Şahsına ait pek çok fıkra ve menkıbe varmış, bunlar tekrarlandıkça "Ağa Merhum söyler derdi" diye diye asıl adı hatırlardan silinmiş. Ağa Merhum'un Hâlet Efendi ile arasında geçtiği bilinen meşhur bir fıkrası vardır: "Halet Efendi Konya'ya sürüldüğünde 'Çelebi Efendi himaye edecekmiş, teslim etmiyecekmiş' gibi sözler çıkmış. Kapı ağaları ve kavaslar Ağa Merhumun fikrini sormuş, o da 'Bana kalırsa, dedem, sen düdüğünü çal, böyle işlere karışma derim.' cevabını vermiş." (Koçu, 1958: 248)

Meşhurlar içinde bahsedilmesi gereken bir diğer isim Birader Kasım'dır. Bu şahsa ait elimizde yeterli bilgi yoktur, sadece Tunca Kortantamer'in bahsettiği bir hikayenin içinde geçmektedir. Hikaye şöyledir: " Veliüddinzâde (Şair Ahmet Paşa) gayet sert, heybetli ve manevi yönden metin birisi olup kendi kullarına sert davranmakla tanınmıştı. Bursa'da sancak beyi iken satın alması için birkaç köle getirirler. İçlerinden birini beğenir gibi olur. Bu esnada Birader Kasım da çıkagelir. Veliüddinzade; "Be birader şu köleye sen de bak! Satın alalım derim, ne dersin?" der. Birader bakıp: "Sultanıma layık ve himmete yarar. Alsanız, ya nesi var ki, tereddüd edip soruyorsunuz?" Veliüddinzade; "Bana da yaramaz gelmedi, amma bir kusuru var, güldüğü vakit dişleri fazla açılıp gözleri yumuluyor." Birader der ki "Hay Sultanım alınız. Ne tereddüd ediyorsunuz? Sizin kapınızda gülecek değil ya!" (Kortantamer, 2007: 186)

Yine Kortantamer'in bahsettiği bir hikayede yer alan ve Üsküdar'da şakacılığıyla tanındığı bilinen Aziz Efendi'nin de ismini zikrederim. Aziz Efendi bir gün eşeğine binmiş, köşküden çarşıya doğru giderken yolda Şair Kasım Paşa ile karşılaşır, ona takılmak için kendi bindiği eşeğe 'öp paşa babanın elini!' diye seslenir, Paşa hiç istifini bozmadan elini eşeğin ağzına götürerek öptürüyormuş gibi yapar ve 'Aziz ol evladım!' der. Paşanın bu sözü her ikisini de kahkahalara boğar. (Kortantamer, 2007: 187)

Nevizâde Atâyi'nin Sohbet'ül-Efkâr ve Nefhatü'l-Ezhâr mesnevilerinden hareketle tarihi bir kişilik olan Pir Muhammed Çelebi'nin anektotlar etrafında nasıl komik bir tipe dönüştüğünü görmek mümkündür. Nefhatü'l-Ezhâr'da anlatılan hikaye şöyledir: Müftü Pir Muhammed Çelebi, Üsküp şehrinde şehrin seçkin insanların hazır buldukları bir meclise katılır. Meclise, Çelebi'nin her sözüne karşı çıkan bir kişi de gelmiştir. Bu kişi, herkesin eksiğini arar. O sırada mecliste ilmi konular konuşulmaktadır. Adam ukala ukala konuşmaya başlar. Müftünün vermiş olduğu fetvaları eleştirir. Müftü, başlangıçta adamın ukalalıklarına sabır gösterir. Fakat adam iyice aşırılığa giderek müftüye kütük sözcüğünün nasıl yazıldığını sorar. Müftü daha fazla dayanamaz ve adamın ardını kastederek: كوتكوتك gibi der (Kuzubaş, 2005: 9).

Söyleye ey müfti-i müşkil-güşâ
Nice yazarsız kütügi evvelâ

Virdi cevâbını o rind-i cihân
Didi götün gibi yazılır hemân

IVIII. yüzyıl şairlerinden olan Fitnat, Ragıp Paşa ve Haşmet üçlüsü yalnızca şair olmamakla beraber aralarında geçen nükteli atışmalarla halk arasında dilden dile dolaşmış ve İstanbul meşhurları arasına girmişlerdir. Fitnat Hanım kadınların sesinin duyulmadığı bir devirde nükteli atışmalara dahil olacak hatta nükteli atışmaları başlatacak kadar ileri bir kadın şairdir. Fitnat Hanım'ın Ragıp Paşa ve Haşmet ile ilgili manzum şakalaşmaları toplum içinde o kadar yaygındır ki kimi zaman Ragıp Paşa ile evli oldukları bile düşünülmüştür. Halk arasında atışmaları fıkralaşmış ve bu fıkralar müstehcenliğe de uğrayarak gerçekliğine dair şüphe uyandırır hale gelmiştir.

“Fitnat hanım kurban bayramı için kurbanlık bir koyun alacakmış. Şair Haşmet Fitnat hanımı görünce:

- Kabul buyurup bu sene kulunuzu kurban ediniz! deyince, Fitnat hanım:
- Teşekkür ederim ama kabul olunamazsınız, boynuzunuz yok, deyince Haşmet şu cevabı vermiş:
- Ama hanımefendi, devlethanenizde bir gece kalayım, bu kusur da telâfi edilir.” (Yücebaş, 1976: 162)

Meyhane Köçekleri

İstanbul'un meyhaneleri meşhurdur, gerek şiirlerde gerek tarih kitaplarında gerek Seyahatname'de sürekli karşımıza çıkar. Klasik şair meyhaneye gider miydi, şiirde söylenenler gerçeklikten bir aktarım mıydı yoksa birer metafor muydu, bunun üzerine uzunca yıllardır konuşulur. Şunu söylemek gerekir ki şairler meyhane ortamını bilmeden net ve kusursuz bir tarif ile kurgu yapamazlardı. Bu sebeptendir ki bu kadar meşhur olan meyhaneler elbette de eğlence hayatının büyük bir parçasıydılar.

Köçekler İstanbul eğlence yerlerinin tamamında yer almıştır; sultan düğünleri, fetih eğlenceleri, sünnet düğünleri... Fakat adlarının en çok anıldığı yer ise meyhanelerdir. Meyhaneler devir devir değişmekle beraber belirli zamanlarda yasaklanmış, yasak olmayan zamanlarda ise köçeklerin yeri olmuştur. Köçekler yasak olmayan zamanlarda meyhanelere akın ederdi, fakat büyük meyhanelerin belirli köçekleri olurdu. İstanbul'da tanınmış köçekler ise meyhane meyhane gezer, her meyhane kapısı kendilerine daima açık olurdu. İstanbul meşhuru olan köçekler Evliya Çelebi tarafından şu isimlerle aktarılır; Mazlum Şah, Küpeli Ayvaz Şah, Saçlı Ramazan Şah, Şahin Şah, Memiş Şah, Bayram Şah, Çaker Şah, Şeker Şah, Süğlün Şah, Nazlı Yusuf Şah, Zalim Şah, Can Memi Şah, Hurrem Şah, Fitne Şah, Dimitraki, Yenoki...

İsimlerden anlaşılacağı üzere köçekler kendi isimlerini kullanmaz mutlaka birer lakap alırlardı, vazgeçilmez lakaplardan birisi de “Şah”tır. Köçek oğlanlar özellikle Kıpti, Rum, Ermeni ve Yahudilerden çıkmışlardır. Her isteyen köçek olamadığı gibi yüz ve vücut güzelliğiyle beraber zorlu talimlerle yetiştirilirler. İçki yasaklarının ağır olduğu IV. Murat devri gibi devirlerde köçekler meyhanelerden çıkmak zorunda kalarak orta oyunları gibi daha halkla içi içe eğlencelere de katılmışlardır.

Enderunlu Fazıl Bey, Kıptî İsmail adlı meyhane köçeği için bir eser kaleme almıştır. “Vücut yapısı harikulâde narin ve çalak, ‘Kışmır’ denilen esmer tenli, kara kaş, kara gözlü, güler yüzlü, tatlı sözlü bir gençti. Her cilvesi canperver, eli ağzına uyar dilber olan kıptî İsmail Ayvansaray’da Lonca’da otururdu; gündüz Galata’da oynar, akşam oldu mu Balat meyhanelerinde görünürdü. En sık uğradığı yerler de Selvili, Sarnıçlı ve bilhassa Gümüş Halkalı ve Çizmeli isimindeki meyhanelerdi.

Hep Gümüş Halkalı olsa kuşağı
Çizmeli’den kesilir mi ayağı

Kışın, büyüklerin ve zenginlerin konaklarındaki helva sohbetlerine çağırılırdı. Köçek İsmail’siz yapılan düğünler pek sönük sayılırdı. Haftalarca evvelden peylenir, tutulurdu.” (Yücebaş, 2004: 172-173)

Şakacılar Atışması

Osmanlı Devleti’nin farklı etnik kültür, meslek grupları ve coğrafyalarda yetişen şairlerinin elbette birbirinden farklı kişiliklere sahip olması şaşılacak bir durum değildir. Bu farklı kişilikler de şairlerin üsluplarına yansımıştır. Bunlar içinde nüktedan, hazırcı ve hoşsohbet şairler ise bazen kendi aralarında eğlence amacıyla atışmışlar, bazen kin ve nefretlerini kusarak atışmışlar, bazense bir üslup olarak atışma biçimini benimseyerek okuyucuya eğlenceli fakat bir o kadar da hakaret sınırlarını aşarak argo dile kaçan beyitler ve şiirler ortaya koymuşlardır.

IVI. yüzyılda “Zatî Çevresinde Toplanan Esnaf Marjinaler” adıyla tanımlanabilecek mahfil içerisinde Zatî, Mürekkepçi Enverî, Keşfî, Çakşırıcı Şeyhî, Kandî ve Ferîdî gibi şairler vardır. Bu şairler ile Zatî, kendi aralarında müstehcen ve kaba şiirlerini birbirlerine karşı serbestçe söyleyebildikleri bir çevre oluşturmuşlardır. Bu mahfildeki şairlerin her biri nüktedanlığı ve nükteli sözleriyle ön plana çıkmıştır. Karşısına aldığı kişiyi yermekten çekinmeyen, daha doğrusu kimseden lafını esirgemeyen, içinde buldukları ya da gözlemledikleri durumlara nükteli sözlerle ilgi çekici yorumlar yapan kimselerdir. Örneğin; “Bursa’da Muradiyye Medresesi’nde müderris olan Leys Çelebi’nin Eğri B.k ve Barmak lakaplı iki öğrencisi varmış. Bu öğrenciler diğer öğrencilerle uyuşamayınca medreseden kovulmuşlar bunu duyan Çakşırıcı Şeyhî de şu beyti demiştir:” (Vural, 2019: 127)

Gördiler medreseyi tutdı kokı
Kakdılar Barmağ ile Eğri Bokı Çakşırıcı Şeyhî
(Âşık Çelebi, Meşâ’irü’ş-Şu’arâ)

Bu mahfil içerisinde şairler birbirlerini anlayabilen ve birbirlerine karşı söylediklere şeylere alınmayan kişiliklere sahip oldukları için kendi aralarında yaptıkları şakalaşmalar sanatın eğlence yönünü ortaya koymuştur. Kendi aralarında bir atışma örneği olan Ferîdî ile Zatî’nin ‘yabâtî’ atışmasını örnek verebiliriz. Ferîdî, Zatî’nin düzenli bir eğitim almamasına ve kulaklarının zor işitmesi dolayısıyla ona karşı ‘yabâtî’ sözcüğünü kullanarak alay eder. Zatî ise Ferîdî’nin ‘yabâtî’ diye kendisini eleştirmesine cevap olarak bu kelimenin geçtiği dili, Müslümanların bilmediğini belirtmiş ve şaka yoluyla Ferîdî’yi bu kelimenin geçtiği dine mensup olmakla birlikte kafirlikle suçlamıştır.

Bu mahfil içerisinde olmayan ama aralarında husumet bulunan şairlerin nükteli sözlerle birbirleriyle dalga geçtiği, aşağılamaya çalıştığı görülür. Bakî ve Emrî’nin

arasında geçen ve küfürleşmeye kadar varan atışmada Emrî Bakî'nin sesinin kötü olması dolayısıyla ona Karga-zade adını eserine de Kuzgunname adını takması ilginçtir. Bakî de bu duruma sessiz kalmamış ve daha sert hatta küfre karışan bir dil kullanarak onu yermekten kendini alamamıştır.

Bakî aynı dönemde Dimetokalı Deli Kerim ile Mecdî'ye aynı dil ve üslup ile karşılık vermiştir. Bu şairlerin ortak özelliği ise Edirneli olup birbirlerini tanıyor oluşlarıdır. Bu atışmalar dışında Bakî Sâ'î atışması da bu yüzyılda göze çarpmaktadır, bu atışmanın odak noktası ise şairlikleridir.

IVI. yüzyılda atışan diğer şairler ise Taşlıcalı Yahyâ Bey ile Hayâlî'dir. Hayâlî Bey padişah çevresinden hatta Kanuni Sultan Süleyman'ın yakınlık kurduğu kişiler arasında olmasından dolayı şairler tarafından kışkırtılan bir şairdir. Zâtî gibi Yahyâ Bey de bu kışkırtılığın esiri olmuş ve Hayâlî Bey'in Kalenderî oluşundan dem vurarak hakaret boyutunda şiirler kaleme almıştır, Hayâlî Bey de aynı söylemle karşılık vermiştir. Aynı yüzyılda nükteli atışmalardan biri de 'Atâ ile Sâni arasındadır. İçki ve eğlenceye düşkün olan 'Atâ hicv ve hezl söylemeyi de eğlence olarak görür. Can Memi diye anılan Sâni ile olan çeşitli atışmalarında açıkça görülür.

IVII. yüzyıl hicvin yoğun olduğu bir dönem olmakla beraber şairlerin hicivde ustalaşmaları dolayısıyla atışmaların da yoğunlaştığı bir dönemdir. Özellikle birbirlerine karşı kin ve nefret besleyerek şiirler kaleme alan bu şairlerin hayatlarına bakıldığında her birinin devlet ile ilgili eleştirilerde bulunduğu ve sosyal bir hareket başlattıkları söylenebilir. Bu dönemin en önemli şairleri şüphesiz Nef'i ve Küfr-i Bahâyî'dir. Nef'i'nin hiciv oklarını yönelttiği isimler arasında Kirli Nigar (Ganîzâde Nâdirî), Kafzâde Fâ'izî, Vahdetî, Fırsatî, Riyâzî ve Nev'î-zâde Atâ'î vardır. Dönemin diğer hiciv şairi Küfr-i Bahâyî ise 'Arifî, Ahkerî, Baba Halil-zâde, Bâkî, Enverî, Fedâyî, Fırsatî, Hayyâtî, Handan Ağa, Hattî, Kasım, Tanburî Kasım, Mer'î, Mollâ Şehâbe, Müezzîn-zâde, Nev'î, Nadirî, Nazmî, Nef'î, Ömer, Pendî, Patko-zâde, Sinân, Süleyman, Şer'î, Şeyh Efendi, Şeyh Musâ-yı Halvetî, Talibî, Vechî, Usûlî, Toganî Ahmed hiciv oklarına maruz kalmıştır.

IVIII. yüzyılda dikkat çeken isimler Emre Vural'ın tasnifiyle "Sürûrî Merkezli Kadılar Ekolü" içinde yer alan Sürûrî, Sünbülzâde Vehbî, 'Ayntablî 'Aynî, Ref'î-i Âmidî ve Ref'î-i Kâlâyî'dir. Bu ekol içinde yer alan şairlerin tamamı birbirini iyi tanıyan arkadaşlardır ve hakaret oklarını da birbirlerine çevirmişlerdir. Dolayısıyla bu ekol içindeki hakaretli şiirlerin asıl amacı eğlencedir. Özellikle Sürûrî mizahi açıdan kuvvetli şiirleriyle ön plana çıkmaktadır, mizahı cinsellikle işleyen Sürûrî karşılaştığı her durumu şiirde bu incelikle okuyucuyu eğlendirmek amaçlı yansıtmıştır.⁶

Ekol içerisinde 'Aynî ile Sürûrî, Sünbülzâde Vehbî ile Sürûrî, Ref'î-i Âmidî ile Sürûrî, Ref'î-i Kâlâyî ile Sürûrî arasında kaba bir dil ile hakaret söylemlerini de aşan atışmalar yaşanmıştır.⁷ Bu atışmalar sırasında bazen şairler kendilerine de sövgü dilini

⁶ Balcı Hasan adlı bal satıcısının dükkanında bulunan sineklerin konu ettiği bir tarihten anlaşılmaktadır ki tarihleriyle meşhur olan Sürûrî mizahını tarih manzumelerine de yansıtmıştır.

Çokdan avlardı dükânında sinek Balcı Hasan
Yokdur alışveriş eyvâh deyü zırlayarak

Şöyle bir bal yedi kim söyledi bu târihi
Bir sinek bir sinegi d.zdi bakıñ vızlayarak Sürûrî (Hezliyyât, Tevârih 46)

⁷ Bu atışmaların detayları için; Emre Vural, Klasik Türk Şiirinde Marjinal Bir Üslup Olarak Küfürülü Söyleşme. *Doktora Tezi*. Kocaeli. 2019.

yöneltilmişlerdir⁸. Daha önce de söylediğimiz gibi bu ekol içerisindeki atışmaların asıl amacının eğlenmek olduğu buradan da anlaşılmaktadır.

Karakuş Tipi

Karakuş bir kara mizah tipi olarak sayılmaktadır. Daha çok adalet kavramı üzerinde durulan ve eski kültürümüzde akla mantığa uymayan davranış ve hükümleriyle kendine yer edinen Karakuş tipi tek bir kişi olamaktan daha çok tanınmış kişilere bile verilebilen bir isimdir. Anlatılarda karşımıza bazen bir hükümdar, bazen bir vezir, bazen bir hakim olarak çeşitli meslek ve gruplar olarak çıkar. İskender Pala'nın deyimiyle "O, ihtiyar ve güngörmüş edasıyla; biraz meczup ve yarı kaçık kişiliğiyle; kanun ve kaideye, akıl ve hikmete uygun olmayan zalimane kararlarıyla toplum arasında her devirde var olan adaletsiz uygulamaları üstlenir. 'Karakuş karar' sözü bu nedenle dilimizde bir mesel hükmüyle yaşar." (Kortantamer, 2007: 229)

Osmanlı'nın tanınmış isimlerinden olan Halet Efendi'nin Karakuş tipi altında bir anlatısından söz edilir. "Akıllı, güçlü, çekim gücü olan, mağrur, ihtiraslı, ikiyüzlü, insafsız bir adam olarak tanınır. Affetmeyi bilmez, hiç kimseye acımaz, herkesi kendi çıkarlarına feda eden cinsten, sevgiye aldırmayan, korkutmayı ilke edinmiş; her fırsatta sevmediklerini idama gönderen bir kişilik. I. Mahmut zamanında on yıl devlet avcuna almadı. Onun bazı hikâyeleri de tipik kara mizah örnekleridir. Kısa bir tanesini hemen anlatalım. İdam kararlarında, mahkûm edilenlerin affedilmesi için araya girenlere Halet Efendi kızarmış. Bir gün dayanamamış ve patlamış: "Genç oldu mu, 'gençliğine acı diye araya girersiniz; ihtiyar oldu mu, 'günah' dersiniz. İyi ama ben idam ettirmek için her zaman orta yaşlı adamı nereden bulayım!" demiş." (Kortantamer, 2007: 230) Tarihi kişiliği bilinen pek çok kişiye Karakuş vasfı yüklenerek bu tarz hikayelere konu etmişlerdir.

Sonuç

Türk toplumu varlığından beri mizah ile iç içe gelişen bir toplum olmuştur. Eski Türk toplumlarından Osmanlı toplumuna, Osmanlı toplumundan da günümüze kadar mizah hep süregelmiştir. Toplumun mizah anlayışının edebi eserlere yansıdığından daha fazlası için toplum içinde şöhrete ulaşmış, adını duyurmuş ya da halk tarafından çok tanınmış ve benimsenmiş şahısların hayat hikayelerine bakmak gerekir. Nasreddin Hoca'dan başlayarak V. Mehmet devrine kadar incelenen dönemde isimlerine ulaşılan mizah meşhurlarından hareketle mizahın devrin sosyal koşulları çerçevesinde şekillendiği, her devrin mizah anlayışının değişebildiği, her devrin kalıcı ve dönemsel mizah meşhurlarına sahip olduğu görülmüştür.

Osmanlı devlet büyüklerinin kimi mizah meşhurlarını himaye altına aldıkları da görülmüştür. Bunun yanı sıra saray içinde ve çevresinde nüktedanlara, dalkavuklara, meddahlara ve halk arasında şöhret bulmuş mizah meşhurlarına rastlanmıştır. Bunlar yalnızca padişahın değil saray halkının da eğlence amacıyla himaye ettikleri şahıslar olmuştur. Denilebilir ki padişahın halka kadar her kesimden

⁸ Sen Hevâî bâb-ı câmi'den alınmış p.ç idiñ

Yok idi evvelden ismiñ soñra şü bu koymuş ad

Sürûri (Hezliyyât, G.12/7)

insan mizahı sevmiş ve mizah şahsiyetlerine destek olmuş, onları benimsemiştir. Bu benimsemenin arkasında mizahın, toplumun aksak yönlerinin bazen ironiyle bazen de güldürüyle birlikte açıkça ifade edilebilmesi yatmaktadır. Mizah sadece toplumun aksaklıklarının ifade edilme biçimi değildir elbette. İkiliklerin, uyumsuzlukların, çatışmaların, aksaklıkların, eksikliklerin veya fazlalıkların hatta bazen adaletsizliklerin ironik bir dille rahatça eleştirebildiği mizah kavramı aynı zamanda toplumun yaşadığı dönemde neyi komik bulduğu, neyi eğlenceli gördüğü ya da ne ile eğlendiğini de yansıtan ve sosyal açıdan analiz yapılabilecek geniş ve derin bir kavramdır. Mizah bu perspektifle incelendiğinde toplumun yapısını, kültürünü ve dönemini anlamak, eleştirmek veya gün yüzüne çıkarmak konusunda elverişlidir. Mizahı bu gözle incelemek, çalışmaları bu yönde ilerletmek toplum ve edebiyat arasındaki bağı anlayabilmek gayesiyle atılan önemli bir adım olacaktır.

KAYNAKÇA

- Albayrak, N. (2000). İncili Çavuş. *TDV İslam Ansiklopedisi* (c.22, s.277-278). İstanbul: TDV.
- Altınay, A.R. (1998). *Eski İstanbul*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beyhan KESİK, P. A. (2016). *Mollâ Lutfî'nin Har-Nâme'sinde Mizah. Türk Edebiyatında Mizah Sempozyumu* (s. 199-206). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Boratav, P. N. (2007). *Nasreddin Hoca*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Çelebi, E. *Seyahatname*. (Haz. R. Dankoff, S.A. Kahraman-Y. Dağlı). (c.1) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çınar, B. (2012). Tıflı Ahmed Çelebi. *TDV İslam Ansiklopedisi* (c. 41, s. 89-90). İstanbul: TDV.
- Durmuş, T. I. (2021). Himaye İlişkileri Bağlamında Osmanlı'nın Ozanları, Âşıkları, Saz Şairleri, Meddah ve Kıssahanları. *Millî Folklor*, 17(132), 89-101.
- Emeksiz, A. (2010). *Bir İstanbul Kahramanı Bekri Mustafa (İnceleme-Metin)*. İstanbul: Mühür Kitaplığı.
- Fenoglio, I., & Georgeon, F. (2000). *Doğu'da Mizah*. (A. Berktaş, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Güven, H. F. (1997). *Klasik Türk Şiirinde Hiciv*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İşpirilli, M. (2020). Musâhip. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (c.31, 230-231). İstanbul: TDV.
- Koçu, R. E. (1958). *İstanbul Ansiklopedisi* (c. 1). İstanbul: Tan Matbaası.
- Koçu, R. E. (1960). *İstanbul Ansiklopedisi* (c. 4). İstanbul: Tan Matbaası.
- Koçu, R. E. (Nisan 2015). *Eski İstanbul Meyhaneleri ve Meyhane Köçekleri* (4. baskı b.). İstanbul: Doğan Kitap.
- Kortantamer, T. (2007). *Temmuzda Kar Satmak Örnekleriyle Geçmişten Günümüze Türk Mizahı*. Ankara: Phonix Yayınevi.
- Kudret, C. (1992). *Karagöz (Cilt 1)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kuzubaş, M. (2005). *Nev'izâde Atâyî'nin Nefhatü'l-Ezhâr Mesnevisi*. Samsun: Deniz Kültür.
- Nutku, Ö. (1997). *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Okutan, E. (2005). *Dalkavukluk, Tarihsel Perspektif, Siyaset ve Basın*. İstanbul: Mephisto Yayınları.
- Rasim, A. (2018). *Şehir Mehtupları*. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.

Sevengil, R. A. (1985). *İstanbul Nasıl Eğleniyordu*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Seyid Ali Kahraman, & Dağlı, Y. (2008). *Günümüz Türkçesiyle Eviya Çelebi Seyehâtnamesi: İstanbul* (c.1, 1. Kitap). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Vural, E. (2019). *Klasik Türk Şiirinde Marjinal Bir Üslup Olarak Küfürlü Söyleşme*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Kocaeli.

Yücebaş, H. (1976). *Hiciv ve Mizah Edebiyatı Antolojisi*. İstanbul: Milliyet Dağıtım.

Yücebaş, H. (2004). *Türk Mizahçıları Nüktedanlar ve Şairler*. İstanbul: L&M Kitaplığı.